

<p>درس هفتم</p>	<p>باسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری دین و زندگی مستقر در استان سمنان محتوای تولیدی گروه دین و زندگی استان گیلان</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب دین و زندگی (3) پایه دوازدهم (کلیه رشته ها) سال تحصیلی 1399_1400 طراح: فاطمه حق شناس</p>
------------------------	---	---

عنوان / موضوع : بازگشت

هدف کلی درس: آشنایی با چگونگی بازگشت به توحید عملی و تلاش برای تحقق آن در زندگی

هدف آموزشی: شناخت مراحل توبه و تلاش برای به کار گرفتن آن مراحل در زندگی

خداوند متعال خطاب به حضرت داود(ع):

«ای داود، اگر آنان که از من روی گردانده اند، می دانستند که چگونه انتظار آنها را می کشم و شوق بازگشتشان را دارم، بدون شک از شوق آمدن به سوی من جان می دادند و بندبند وجودشان از محبت من از هم می گسست.»

موضوع حدیث: محبت خدا به بندگان خود

پیام حدیث: خداوند در انتظار ما و مشتاق ملاقات ماست، کافی است ما قدمی به سوی او برداریم تا شتابان به سوی ما آید.

دو ویژگی مختص انسان که 1- قدرت ستم بر خود با گناه در سایر موجودات وجود ندارد: 2- قیام و انقلاب علیه خود با توبه در میان مخلوقات، تنها انسان موجودی است که می تواند در برابر موانع درونی ایستادگی کرده و حتی علیه خود انقلاب کند.(قیام کند)

حقیقت توبه

در لغت: به معنای بازگشت است.

معنای توبه در اصطلاح دینی: به معنای بازگشت از گناه به سوی خداوند و قرار گرفتن در دامن عفو و غفران اوست.

این حالت وقتی رخ می دهد که: ← 1. انسان از گناه پشیمان شده 2. قصد انجام آن را نداشته باشد.

1. به سوی او باز می گردد.

با بازگشت بنده گناهکار، خداوند نیز 2. درهای رحمتش را به رویش می گشاید.

3. آرامش را به قلب او باز می گرداند.

حقیقت توبه ← حالت پشیمانی و تصمیم بر ترک گناه است.

امام باقر(ع): برای توبه کردن ← پشیمانی کافی است.

✽ این حدیث به حقیقت توبه که همان پشیمانی قلبی است، اشاره دارد.

✽ اگر کسی با زبان «استغفرالله» بگوید اما در قلبش پشیمان نباشد، ← چنین کسی توبه نکرده است.

توبه و پاکی

گناه ← آلودگی

توبه ← پاک شدن از آلودگی هاست.

پیرایش یا تخلیه: ← توبه گناهان را از قلب خارج می کند و آن را شست و شو می دهد. (شستشوی قلب از

گناهان و خارج کردن گناهان از قلب)

دیدگاه پیامبر(ص) درباره نقش توبه در توبه و پاکی ← کسی که از گناه توبه کرده مانند کسی است که

هیچ گناهی نکرده است.

دیدگاه امام علی (ع) درباره نقش توبه در پیرایش و تخلیه ← توبه دل ها را پاک می کند و گناهان را می

شوید.

1. توبه عمل «پیرایش و تخلیه قلب از گناهان» را انجام می دهد.

2. گناه آلودگی است و توبه پاکی از آلودگی هاست.

1. با توبه همه گناهان حتی شرک هم آمرزیده می شود.

خداوند به رسول اکرم(ص) می فرماید:

«قل یا عبادى الذین اسرفوا علی انفسهم لاتقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً..»

«بگو ای بندگان من که زیاد به خود ستم روا داشته اید و از رحمت الهی ناامید نباشید، خداوند همه گناهان

را می بخشد...»

نکات آیه:

➤ این آیه به گستردگی رحمت خدا اشاره دارد، چرا که با انجام همه گناهان آمرزیده می شود.

➤ براساس این آیه، هیچ یک از بندگان خدا(عبادی) اعم از مشرک و مؤمن هرچند گناهان زیادی هم داشته باشند، نباید از رحمت خداوند مأیوس شوند، چرا که با انجام توبه، خداوند تمامی گناهان انسان را می بخشد.

➤ عبارت شریفه « ان الله يغفر الذنوب جميعا» به نقش توبه در پیرایش و تخلیه از گناه اشاره دارد.

2. توبه نه تنها گناه را پاک می کند، بلکه اگر ایمان و عمل صالح نیز بدنبال آن بیاید. گناهان(سیئات) را به حسنات تبدیل میکند.

«کسی که بازگردد و ایمان آورده و عمل صالح انجام دهد، خداوند گناهان آنان را به حسنات تبدیل می کند زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است.»

نکات آیه:

➤ این آیه به نقش توبه در پیرایش و گناه اشاره دارد.

➤ از دیدگاه قرآن، عبارت شریفه: «تبدیل شدن گناهان به حسنات» نتیجه و مولود «توبه و ایمان و عمل صالح» است.

➤ براساس این آیه، توبه نه تنها گناه را پاک می کند، بلکه با کمک ایمان و عمل صالح، گناهان را به حسنات تبدیل می کند.

توبه(پاکی گناه) + ایمان و عمل صالح = تبدیل گناهان(سیئات)به حسنات(نیکی ها)

- 3- توبه در جوانی آسانتر است و خداوند توبه جوانان را بسیار دوست دارد.
- رسول اکرم(ص): کسی نزد من محبوبتر از جوان توبه کار نیست.
4. در توبه همیشه باز است اما توفیق توبه همواره میسر نیست.
5. تکرار توبه، اگر واقعی باشد، موجب محبوب شدن انسان نزد خداوند و جلب رحمت او می شود.

«ان الله يحب التوابين و يحب المتطهرين»

«خداوند کسانی را که زیاد توبه می کنند، دوست دارد و پاکیزگان را دوست دارد.»

نکات آیه:

- در این آیه، عبارت شریفه: «يحب المتطهرين»، به نقش توبه در «پیرایش و تخلیه از گناه» اشاره دارد.
- تکرار توبه، اگر واقعی باشد، نه تنها به معنی دور شدن از خداوند نیست، بلکه موجب محبوب شدن انسان نزد خداوند و جلب رحمت او می شود.
- در صورت شکستن توبه و ارتکاب مجدد گناه، هیچ مانعی ندارد که انسان باز هم توبه کند و از خداوند عذرخواهی نماید؛ چراکه خداوند کسی را که فوراً از گناه خود ناراحت می شود و بسیار توبه

می کند، دوست دارد؛ زیرا می بیند چنین فردی، با اینکه در دام گناه افتاده، اما قلبش نزد اوست و به سرعت از عمل خود پشیمان می شود.

حیله های شیطان

شیطان، برای دور کردن انسان از توبه ← تلاش فراوان می کند،

← با حیله و فریب مانع توبه انسان ها می شود.

برخی از حیله های شیطان عبارت اند از:

۱. نا امید کردن از رحمت الهی:

➤ ابتدا انسان را با این وعده «گناه کن و بعد توبه کن» به سوی گناه می کشاند

➤ وقتی که او آلوده شد، از رحمت الهی مأیوسش می سازد.

➤ مانند جملات: «الف) آب که از سر گذشت چه یک وجب، چه صد وجب»

← ب) «پرونده عملم نزد خداوند آنقدر سیاه است که دیگر توبه ام پذیرفته نیست»

بازاً بازاً هر آنچه هستی بازاً گر کافر و گبر و بت پرستی بازاً

این درگه ما درگه نومیدی نیست صد بار اگر توبه شکستی بازاً

مفهوم بیت: انسان هر قدر هم که بد باشد، اگر واقعاً توبه کند و نادم و پشیمان شود، حتماً خداوند توبه اش را می پذیرد.

۲. به تأخیر انداختن توبه (تسویف):

تسویف از ریشه ← سوف ← به معنای امروز و فردا کردن و کار امروز را به فردا انداختن است.

← فرد گنهگار دائماً به خود می گوید: «به زودی توبه می کنم» و این گفته را آن قدر تکرار می کند تا

اینکه دیگر میل به توبه در او خاموش می شود.

➤ این حیله شیطان، بیشتر برای گمراه کردن جوانان به کار می رود.

خطاب شیطان به جوان ← تو هنوز جوانی و فرصت توبه داری، بالاخره در آینده می توانی توبه کنی.

اما ← این یک دام است ← سبب عادت جوان به گناه می شود،

← ممکن است ترک گناه برایش سخت گردد.

✽ هر وقت برگردیم خدا قبولمان می کند،

← اما اگر انسانی غرق گناه شود، ← ممکن است میل به توبه پیدا نکند.

← شاید در اثر غلبه گناه ← هیچ وقت قلبش از گناه پشیمان نشود

← وقتی که پشیمانی قلبی نباشد ← توبه ای صورت نگرفته است.

۳. گام به گام کشاندن به سوی گناه:

شیطان برای کشاندن انسان به شقاوت، ← او را گام به گام و آهسته به سمت گناه می کشاند

← تا در این فرایند تدریجی، متوجه زشتی گناه و قبح آن نشود ← و اقدام به توبه نکند.

مثال: رابطه نامشروع با جنس مخالف (در ابتدا یک دوستی ساده و در حد صحبت و درد دل کردن است اما به صورت تدریجی فرد خود را غرق در فساد و آلودگی می بیند.)

مراحل تکمیلی توبه

توبه یا همان پشیمانی از گناه آثار و نتایج دارد، از جمله:

۱. تلاش در جهت دور شدن از گناه:

توبه کننده، تلاش می کند دیگر به سراغ گناهی که از آن پشیمان شده است نرود. (پشیمانی و ندامت از گذشته)

اگر توبه کننده، حقیقتاً توبه کرده باشد، در صورت علاقه به گناه هم، سعی خواهد کرد، در عمل از گناه دوری نماید.

۲. جبران حقوق الهی و حقوق مردم:

الف) جبران حقوق الهی: مربوط به خداوند است. (حق الله)

مهمترین حق خداوند بر بندگان ← حق اطاعت و بندگی (توحید عملی)

توبه کننده باید بکوش: ← کوتاهی های خود در پیشگاه خداوند را جبران کند. (جبران حق الله)

مثال: نمازها یا روزه های از دست داده را بتدریج قضا نماید. (عبادتهای ترک شده را به جا آورد).

ب) جبران حقوق مردم: (حق الناس)

راه های جبران حقوق مردم (حق الناس):

➤ اگر ستمی بر مردم کرده است آن را جبران نماید.

- حقوق مادی یا معنوی آنها را در حد توان ادا کند.
 - رضایت صاحبان حق را به دست آورد
 - اگر به آنان دسترسی ندارد، به نیابت از آنان صدقه دهد و برایشان دعای خیر و طلب آمرزش نماید.
 - ✽ حقوق معنوی انسان ها بسیار مهم تر از حقوق مادی آنان است.
- مثال(مصادیق) حقوق معنوی:

- اگر با دروغ، غیبت و تهمت آبروی انسانی ریخته شد.
- اگر قلب پدر یا مادری بر اثر بی حرمتی فرزندی شکسته شده
- اگر با توزیع کتاب یا راه انداختن یک شبکه اجتماعی گمراه کننده در فضای مجازی، فساد و تباهی در جامعه گسترش یافته.
- اگر رفتار ناپسند برخی افراد سبب بدبینی دیگران به دین شده.

توبه اجتماعی

ابعاد توبه: 1) توبه فردی 2) توبه اجتماعی

توبه اجتماعی: ← در صورت خروج جامعه از مسیر توحید و اطاعت از خداوند ← نیازمند بازگشت جامعه به مسیر توحید و اصلاح

❖ انحرافهای اجتماعی باید در همان مراحل ابتدایی خود، اصلاح شوند تا ← 1) گسترش نیابند 2) ماندگار نشوند.

مثال(مصادیق) بیماریها و انحرافات اجتماعی:

1. رباخواری 2. رشوه گرفتن 3. بی توجهی به عفاف و پاکدامنی 4. ظلم کردن و ظلم پذیری 5. اطاعت از غیر خدا

مهمترین راه اصلاح و معالجه جامعه از این بیماریها ← انجام دادن وظیفه امر به معروف و نهی از منکر در اثر کوتاهی مردم در انجام وظیفه امر به معروف و نهی از منکر(علت) ← 1. گناهان اجتماعی، قویتر و محکمتر می شوند

← 2. در تمام سطوح جامعه نفوذ می کنند. (معلول)

به آسانی می توانند مانع گسترش گناهان شوند. (معلول)

در برابر گناهان اجتماعی **حساسیت** نشان دهند و در برابر آن **بایستند** و بکوشند که جامعه را **اصلاح** کنند (علت)

اگر مردم کوتاهی کنند، اقدامات دلسوزان جامعه به جایی نرسد به تدریج انحراف از حق بیشتر و بیشتر شود،

1. اصلاح آن مشکل می شود.
2. نیاز به تلاش های بسیار و فعالیت های اساسی و زیربنایی پیدا می شود.
3. تا آنجا که ممکن است نیاز باشد انسان های بزرگی جان و مال خود را تقدیم کنند تا

تا جامعه را از تباهی برهاند و مانع خاموشی کامل نور هدایت شوند.

تا چه زمانی برای توبه کردن مهلت داریم؟

ظرف زمان توبه ← سراسر عمر

بهترین زمان برای توبه دوره ای است که

امکان توبه بیشتر
انجام آن آسان تر
جبران گذشته راحت تر

چرا توبه در جوانی بسیار آسان تر از زمان پیری است؟

دوره جوانی ← دوره انعطاف پذیری، تحوّل و دگرگونی

دوره پیری ← دوره کم شدن انعطاف و تثبیت خوی ها و خصلت ها

اگر در دوره جوانی خصلت هایی در انسان پدید آمد و ماندگار شد ← خارج کردن آنها در پیری بسیار سخت و طاقت فرسا خواهد بود.

صفات ناپسند وجود ما ← شبیه ریشه های نهالی هستند که

در ابتدا نفوذ کمی در خاک دارد
با گذشت زمان ← نفوذ آن بیشتر و قوی تر و کندن آن درخت بسیار سخت تر

سؤالات امتحانی

آیات و روایات

1- با توجه به آیه شریفه «ان الله يحب التوابين و يحب المطهرين» نتیجه تکرار توبه، اگر واقعی باشد،

چیست؟

2- حدیث «التوبه تطهر القلوب و تغسل الذنوب» «توبه دلها را پاک میکند و گناهان را می شوید.» به کدام عمل اخلاقی اشاره میکند؟

3- بر اساس آیه شریفه « کسی که بازگردد و ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد خداوند گناهان آنان را به حسنات تبدیل می کند زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» در چه صورتی گناهان به حسنات تبدیل می شوند؟

جملات زیر را با کلمات مناسب تکمیل کنید:

- 1- حقیقت توبه همان و است.
- 2- اگر کسی با زبان، «استغفر الله» بگوید، اما در قلبش نباشد، توبه نکرده است.
- 3- اصلاح «پیرایش یا تخلیه» در رابطه با بحث مطرح شده است.
- 4- توبه گناهان را از قلب خارج می کند و آن را شستشو می دهد؛ این عمل را می گویند.
- 5- اگر توبه با و همراه باشد گناهان را به حسنات تبدیل می کند.
- 6- شیطان، انسان ها را به سوی می کشاند که این به معنای امروز و فردا کردن است.
- 7- انسان با پیروی از علیه تمایلات ناپسند قیام می کند.
- 8- دومین مرحله تکمیل توبه است.
- 9- اظهار ندامت ظاهری و گفتن کلمه در حال انجام گناه نه تنها پذیرفته نیست، بلکه استغفار را می کند.
- 10- مراحل تکمیل توبه شامل و است.
- 11- راه اصلاح و معالجه جامعه از انحرافات اجتماعی عمل به وظیفه مقدس است.
- 12- مهمترین حق خداوند بر بندگان، حق است.

صحیح و غلط:

- 1- در میان مخلوقات، انسان موجودی است که می تواند علیه خود انقلاب کند.
- 2- انقلاب علیه خود، از ویژگیهای انسان مومن است.
- 3- انسان و موجودات پیرامون ما، توانایی آن را دارند که علیه تمایلات درونی خود، قیام کنند.
- 4- انسان مانند موجودات دیگر می تواند در برابر موانع درونی ایستادگی کند.
- 5- همه موجودات، توانایی آن را دارند که علیه خود و تمایلات درونی شان کاری انجام دهند.
- 6- توبه، یک تحول بیرونی است که آثار گناهان را محو می کند.

- 7- انسان هم می تواند با گناه به خود ستم کند و هم علیه خواسته های زشت خود قیام کند.
- 8- همین که انسان بعد از انجام گناه، در دل احساس پشیمانی کند، توبه انجام شده و گناه بخشیده می شود.
- 9- توبه در مورد خداوند به معنای بازگشت لطف و آمرزش الهی به انسان توبه کار است.
- 10- گرایش ما به دیدار خداوند با اشتیاق او به رستگاری ما قابل مقایسه است.
- 11- گرایش ما به دیدار خداوند با اشتیاق او به رستگاری ما قابل مقایسه است.
- 12- توبه، فقط یک عمل ظاهری و لفظی است که آثار گناه را محو می کند.
- 13- روش شیطان برای کشاندن انسان به شقاوت این است که او را یکباره به سوی گناه می کشاند.
- 14- اولین قدم در توبه، جبران حقوق ضایع شده مردم است.
- 15- قدم دوم توبه آن است که شخص تائب به جبران گناهان خود بپردازد.
- 16- مهمترین حق خداوند بر بندگان، حق اطاعت و بندگی است.
- 17- مردم بر یکدیگر حقوق مادی و معنوی دارند و حقوق معنوی بسیار مهمتر از مادی است.
- 18- حقوق مادی انسانها بسیار مهمتر و برتر از حقوق معنوی آنان است.
- 19- در مقام توبه، مردم بر یکدیگر حقوق مادی دارند که بسیار مهمتر از حقوق معنوی است.
- 20- دوره جوانی دوره کم شدن انعطاف و تثبیت خوی ها و خصلتهاست.

سوالات کوتاه پاسخ:

- 1- حقیقت «توبه» چیست؟
- 2- انسان توبه کننده، با چه عبارتی پشیمانی خود را از انجام گناه ابراز می دارد؟
پاسخ: استغفرالله
- 3- اصطلاح پیرایش (تخلیه) را تعریف کنید.
- 4- عمل خروج گناهان از قلب و شستشوی آن، چه نامیده می شود؟
- 5- مراحل توبه کامل انسان را نام ببرید.
- 6- سهل انگاری در انجام کدام وظیفه الهی، گناهان اجتماعی را قویتر و محکم تر می سازد؟
- 7- فردی که به مردم ستم کرده است، در هنگام توبه چه حقوقی را باید جبران کند؟
- 8- با چه شرایطی توبه، گناهان را به حسنات تبدیل میکند؟
- 9- اگر جامعه ای در برخی از ابعاد از مسیر توحید خارج گردد، نیازمند چیست؟
- 10- چرا انحراف های اجتماعی از قبیل رشوه گرفتن و رباخواری باید در مراحل ابتدایی اصلاح کردند؟

11- اگر کسی حقوق مادی یا معنوی مردم را ضایع کرده است و برای جبران به آنان دسترسی ندارد، چه باید بکند؟

سوالات تشریحی:

- 1- اصطلاح «توبه» را تعریف کنید.
- 2- منظور از «توبه بندگان» و «توبه خداوند» چیست؟
- 3- از حيله های شیطان برای دور کردن انسان از توبه، وعده «گناه کن و بعد توبه کن» را توضیح دهید؟
- 4- منظور از تسویف چیست و چرا شیطان از این حيله برای گمراهی جوانان استفاده می کند؟
- 5- از حيله های شیطان «تسویف» را بنویسید، و این حيله بیشتر برای گمراه کردن چه کسانی به کار می رود؟
- 6- «به تاخیر انداختن» از حيله های شیطان برای دور کردن انسان از توبه را توضیح دهید.
- 7- چرا خوشگذرانی در جوانی به امید توبه کردن در پیری حيله خطرناک شیطان است؟ به اختصار بنویسید.
- 8- خوشگذرانی در دوره جوانی به امید توبه کردن در دوره پیری است؟ شرح دهید.
- 9- مرحله اول توبه را نام برده و به طور کامل شرح دهید.
- 10- از مراحل تکمیلی توبه، «تلاش در جهت دور شدن از گناه» را توضیح دهید.
- 11- مرحله دوم از مراحل توبه را نام برده، آن را توضیح دهید.
- 12- از مراحل توبه «جبران حقوق الهی و حقوق مردم» است، آن را شرح دهید.
- 13- مهمترین حق خداوند بر بندگان چیست؟ جایگاه آن را در مقام توبه شرح دهید.
- 14- «توبه اجتماعی» را با ذکر مثال شرح دهید.
- 15- اگر مردم در انجام وظیفه امر به معروف و نهی از منکر کوتاهی کنند، چه پیامدی خواهد داشت؟
- 16- بی توجهی در انجام کدام وظیفه شرعی، گناهان اجتماعی را محکمتر می کند؟ چرا؟
- 17- راه اصلاح و معالجه جامعه از گناهان اجتماعی چیست؟ و انجام ندادن آنچه پیامدهای برای جامعه دارد؟
- 18- بهترین زمان برای توبه چه دورانی است؟ شرح دهید.

پاسخنامه سوالات:

آیات و روایات

1- تکرار توبه اگر واقعی باشد، نه تنها معنی دور شدن از خداوند نیست، بلکه موجب محبوب شدن انسان نزد خداوند و جلب رحمت او می شود.

2- پیرایش

3- در صورتی که با ایمان و عمل صالح همراه باشد .

جملات زیر را با کلمات مناسب تکمیل کنید:

1- بازگشت و پشیمانی

2- پشیمان

3- توبه

4- پیرایش (تخلیه)

5- ایمان - عمل صالح

6- تسویف

7- عقل

8- جبران حقوق الهی و مردم

9- استغفار - بی خاصیت

10- عدم تکرار گناه - جبران حقوق الهی و مردم

11- امر به معروف و نهی از منکر

12- اطاعت و بندگی

صحیح و غلط:

1- (ص)

2- (غ)

3- (غ)

4- (غ)

5- (غ)

6- (غ)

7- (ص)

8- (ص)

9- (ص)

10- (غ)

11- (غ)

12- (غ)

13- (غ)

14- (غ)

15- (ص)

16- (ص)

17- (ص)

18- (غ)

19- (غ)

20- (غ)

سوالات کوتاه پاسخ:

1- بازگشت از گناه

2- استغفرالله

3- گناه آلودگی است و توبه، پاک شدن از آلودگی هاست. توبه گناهان را از قلب خارج می کند و آن را شستشو می دهد.

4- پیرایش (تخلیه)

5- مرحله اول (تلاش در جهت دور شدن از گناه) مرحله دوم (جبران حقوق الهی و حقوق مردم)

6- امر به معروف و نهی از منکر

7- حقوق مادی و معنوی (حق الناس)

8- در صورتی که با ایمان و عمل صالح همراه باشد.

9- توبه اجتماعی / بازگشت به مسیر توحید و اصلاح اجتماعی

10- تاگسترش نیابند و ماندگار نشوند.

11- توبه کننده باید به نیابت آنان صدقه دهد و برایشان دعای خیر و طلب آمرزش نماید.

سوالات تشریحی:

1- در لغت به معنای، بازگشت است. در اصطلاح دینی، تصمیم برای بازگشت از گناه به سوی خداوند و قرار گرفتن در دامن عفو و غفران اوست. همین که انسان بعد از انجام گناه، در دل احساس پشیمانی کند، توبه انجام شده و گناه بخشیده می شود. خصلت انقلاب علیه خود برای بازگشت از گناه است.

2- توبه انسان: بازگشتن از گناه به سوی خداوند و قرار گرفتن در دامن عفو و غفران اوست. توبه خدا: خداوند نیز به سوی او باز می گردد و درهای رحمتش را به رویش می گشاید و آرامش را به قلب او باز می گرداند.

3- شیطان ابتدا انسان را با این وعده که «گناه کن و بعد توبه کن» به سوی گناه می کشاند و وقتی که او آلوده شد، از رحمت الهی مایوسش می سازد و می گوید «آب که از سر گذشت چه یک وجب، چه صد وجب.» در این حالت، انسان با خود می گوید که کار از کار گذشته و پرونده عملم نزد خداوند آن قدر سیاه است که دیگر توبه ام پذیرفته نیست. در حالی که آدمی، هر قدر هم که بد باشد، اگر واقعا توبه کند و نادم و پشیمان شود، خداوند توبه اش را می پذیرد.

4،5 و 6: تسویف از ریشه «سوف» و به معنای امروز و فردا کردن و کار امروز را به فردا انداختن است. فردگنهکار دائما به خود می گوید «بزودی توبه می کنم.» و این گفته را آنقدر تکرار می کند، تا اینکه میل به توبه در او خاموش میشود. این حيله شیطان، بیشتر برای گمراه کردن جوانان به کار می رود.

7 و 8: این حيله شیطان، بیشتر برای گمراه کردن جوانان به کار می رود. به او می گوید تو هنوز جوانی و فرصت توبه داری، بالاخره در آینده می توانی توبه کنی. اما این یک دام است و سبب عادت جوان به گناه می شود، به طوری که ممکن است ترک گناه برایش سخت گردد.

درست است که هر وقت برگردیم خدا قبولمان می کند، اما اگر انسانی غرق گناه شود، دیگر معلوم نیست که میل به توبه پیدا کند. شاید گناه به قدری بر روحش غلبه کند که هیچ وقت قلبش از گناه پشیمان نشود و وقتی که پشیمانی قلبی نباشد توبه ای صورت نگرفته است.

9 و 10: توبه کننده تلاش می کند دیگر به سراغ گناهی که از آن پشیمان شده است نرود، زیرا انجام آن مساوی با شکستن توبه است که در آن صورت باز هم توبه کند. اگر توبه کننده حقیقتا توبه کرده باشد، گرچه ممکن است به آن گناه علاقه ای داشته باشد، سعی خواهد کرد در عمل از آن دوری نماید. گفتن کلمه استغفار در حال انجام گناه نه تنها پذیرفته نیست، بلکه استغفار را بی خاصیت می کند.

11 و 12: توبه کننده تلاش می کند حقوقی را که با گناه خود ضایع کرده است جبران نماید.

دسته اول (دسته ای از این حقوق، مربوط به خداوند است. مهمترین حق خداوند نیز، حق اطاعت و بندگی اوست. توبه کننده باید بکوشد کوتاهی های خود در پیشگاه خداوند را جبران کند؛ برای مثال، نمازها یا روزه های از دست داده را بتدریج قضا نماید و عبادتهای ترک شده را به جا آورد البته خداوند نسبت به بندگان خود مهربان است و اگر ببیند که شخص توبه کار تلاش خود را کرده و نتوانسته همه گناهان را جبران کند، بقیه موارد را خود جبران نموده و او را عفو می کند.

دسته دوم (یکی از حقوقی که فرد توبه کننده باید جبران کند حق مردم است. توبه کننده باید ستمی را که بر مردم کرده است، آن را جبران نماید و حقوق مادی یا معنوی آنها را در حد توان ادا کند و رضایت صاحبان حق را بدست آورد و اگر به آنان دسترسی ندارد، در حق آنان صدقه دهد و برایشان دعای خیر و طلب آمرزش نماید. باید توجه داشت که مردم بر یکدیگر حقوق معنوی هم دارند که بسیار مهمتر از حقوق مادی است مانند اگر با دروغ، غیبت و تهمت آبروی انسانی ریخته شده، اگر قلب پدر یا مادری بر اثر بی حرمتی فرزندی شکسته شده، اگر با توزیع کتاب یا فیلم گمراه کننده فساد و تباهی در جامعه گسترش یافته، اگر رفتار ناپسند برخی افراد سبب بدبینی دیگران به دین شده، در واقع حقوق معنوی آنها ضایع شده است و فرد توبه کننده با تمام وجود باید به جبران حقوق از دست رفته بپردازد.

13- مهمترین حق خداوند بر بندگان، حق اطاعت و بندگی اوست. توبه کننده باید بکوشد کوتاهی های خود را در پیشگاه خداوند جبران کند و عبادتهای ترک شده را به جا آورد.

14- اگر جامعه در برخی از ابعاد از مسیر توحید و اطاعت از خداوند خارج شد، نیازمند بازگشت به مسیر توحید و اصلاح، یعنی نیازمند «توبه اجتماعی» است. مانند رباخواری، رشوه گرفتن، بی توجهی به عفاف و پاکدامنی، ظلم کردن، ظلم پذیری و اطاعت از غیرخدا از جمله انحراف های اجتماعی است.

15- اگر مردم در انجام وظیفه امر به معروف و نهی از منکر کوتاهی کنند، گناهان اجتماعی قویتر و محکم تر می شوند و تمام سطوح جامعه را دربرمی گیرند. اگر مردم در برابر اولین نمودهای گناه حساسیت نشان داده و در برابر آن بایستند و بکوشند تا جامعه را به وضع اعتدال بازگردانند، به آسانی می توانند مانع گسترش گناه شوند. اما اگر کوتاهی کنند، اقدامات دلسوزان جامعه به جایی نمی رسد و بتدریج انحراف از حق ریشه می دواند، اصلاح آن مشکل می شود و تلاشهای بزرگ و فعالیتهای ایثارگرانه می طلبد؛ تا آنجا که ممکن است نیاز باشد انسانهای بزرگی جان و مال خود را تقدیم کنند تا جامعه را از تباهی مطلق برهانند و مانع خاموشی کامل نور هدایت شوند.

16- امر به معروف و نهی از منکر اگر مردم در برابر اولین نمودهای گناه حساسیت نشان داده و در برابر آن بایستند و بکوشند تا جامعه را به وضع اعتدال بازگردانند به آسانی می توانند مانع گسترش گناه شوند. اما اگر کوتاهی کنند، بتدریج انحراف از حق ریشه دوانده و اصلاح آن مشکل می شود.

17- انجام دادن وظیفه امر به معروف و نهی از منکر (توبه اجتماعی) / اگر مردم در انجام این وظیفه کوتاهی کنند، گناهان اجتماعی قویتر و محکم ترمی شوند و تمام سطوح جامعه را در برمی گیرند. در واقع اگر مردم در برابر این گناهان حساسیت نشان دهند و در برابر آن بایستند و بکوشند تا جامعه را به وضع اعتدال بازگردانند، به آسانی می توانند مانع گسترش گناه شوند. اما اگر مردم کوتاهی کنند و اقدامات دلسوزان جامعه به جایی نرسد و بتدریج انحراف از حق ریشه دوانده و اصلاح آن مشکل می شود و نیاز به تلاشهای بزرگ و فعالیتهای اساسی و زیربنایی پیدا می شود تا آنجا که ممکن است نیاز باشد انسانهای بزرگی جان و مال خود را تقدیم کنند تا جامعه را از تباهی مطلق برهانند.

18- بهترین زمان برای توبه، دوره جوانی است. زیرا دوران جوانی، دوره انعطاف پذیری، تحول و دگرگونی است؛ اما دوره پیری، دوره کم شدن انعطاف، تثبیت خوی ها و خصلت هاست. اگر در دوران جوانی خصلت هایی در انسان پدید آید و ماندگار شد خارج کردن آنها در پیری بسیار سخت و طاقت فرسا خواهد بود. صفات ناپسندی که در ما پدید می آیند، شبیه ریشه های نهالی هستند که در ابتدا نفوذی کمی در خاک دارد اما هر قدر زمان می گذرد، نفوذ آن بیشتر می شود و قوی تر می گردد تا جایی که کندن آن درخت بسیار سخت می شود. شبیه طناب هایی هستند که بر پای انسان بسته می شود. هر چه زمان می گذرد آن طناب ها محکمتر می شود و اراده آدمی ضعیف تر می گردد. خارج کردن آنها در پیری بسیار سخت و طاقت فرسا خواهد بود.